

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2022, Volume XX., Issue 4, Pages 299 – 326

DOI: <https://doi.org/10.53465/SJIR.1339-2751.2022.4.299-326>

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 1. 8. 2022 | Accepted: 29. 11. 2022 | Published 15. 12. 2022

POLITICKÝ VÝVOJ KUBÁNSKÉ REPUBLIKY V LETECH 2000–2021

POLITICAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF CUBA IN 2000–2021

Josef Smolík¹, Michaela Zemanová²

Cílem této práce je analyzovat politický vývoj Kuby v letech 2000 až 2021. Autoři vycházejí z teoretické práce Samuela Huntingtona, který navrhuje analyzovat pět hlavních složek politického vývoje. Jedná se o politickou kulturu, struktury formálních politických institucí (vláda, byrokracie, zákonodárný orgán), sociální skupiny, které kladou požadavky na formální politické instituce (občanská společnost), vysoce postavení politici a jejich vedení a politická orientace konkrétního režimu. Na základě těchto pěti kritérií bude diskutován vývoj kubánského politického režimu, který je definován jako nekonkurenční, autoritářský a postkomunistický. Text je popisný a analytický, vychází z relevantní literatury. Za doplňkovou metodu získávání dat byla využita terénní šetření realizovaná v červenci 2019, prosinci 2020 a lednu 2021.

Klíčové slova: Kuba, komunismus, politický režim, politické instituce, terénní výzkum

The aim of this thesis is to analyze the political development of Cuba from 2000 to 2021. The authors build on the theoretical work of Samuel Huntington who proposes to analyze the five main components of political development. These are political culture, structures of formal political institutions (government, bureaucracy, legislative body), social groups that make demands on formal political institutions (civil society), high-level politicians and their leadership and political orientation of a particular regime. On the basis of these five criteria, the development of the Cuban

¹ doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M., MSc. docent, Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, třída Gen. Píky 7, 613 00 Brno-Černá Pole, Česká republika, e-mail: josef.smolik@mendelu.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8541-8598>.

Autor se věnuje bezpečnostní problematice ČR, subkulturám mládeže, krajní pravici, politické psychologii a kriminologii.

² Bc. Michaela Zemanová, studentka magisterského programu Mezinárodní teritoriální studia, Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, třída Gen. Píky 7, 613 00 Brno-Černá Pole, zem.michaela@gmail.com

political regime, which is defined as non-competitive, authoritarian and post-communist, will be discussed. The text will be descriptive and analytical, based on the relevant literature. The field survey conducted in July 2019, December 2020 and January 2021 can be considered as a complementary method.

Key words: Cuba, communism, political regime, political institutions, field survey

JEL: D72, N96

1 Úvod

Kubánskou republiku (dále jen Kuba) je možné považovat za jeden z nejdéle trvajících autoritářských (posttotalitních či neoautoritářských) „komunistických“ politických režimů (srov. Bye et al. 2004, s. 46). Často je celý režim označován také jako „stát jedné strany“ či v posledních letech i „postsocialistický“ (Bye et al. 2014, s. 103, Russo 2013, s. 727).

Přestože současná situace některým autorům připomíná situaci v socialistickém Československu v období tzv. normalizace, je tento příklad spíše ahistorickou a nevhodnou analogií. Přesto lze konstatovat, že některé realie alespoň do jisté míry mohou pro české či slovenské odborníky být srozumitelnějšími, než pro zahraniční autory mimo bývalý východní blok (Nedorostková 2016, s. 6-7; Fiala 2016, s. 260). Jak konstatuje Kunc (2000, s. 15) tak pomyslná komparace by se potýkala s „odlišnými historickými, sociálními, kulturními a strukturními precedenty“.

I proto je Kubu třeba vnímat jako případ *per se*. Pokud totiž politické systémy různých společností fungují odlišně, je to proto, že mají mj. odlišné instituce (Kunc 2000, s. 15). Stejně tak můžeme konstatovat, že jednotlivé prvky neznamenají podobnost celého politického systému. Odlišnosti mohou také vyplývat z historických a kulturních odlišností.

Pokud se přesto na Kubu posledních dvou desetiletí zaměříme laickým „československým“ pohledem, je zřejmé, že je to ostrov, který máme spojený se socialistickým režimem a lákavou turistickou destinací. Přestože Kuba není pravidelným předmětem zájmu médií, o některých událostech je veřejnost informována, většinou v kontextu vztahů mezi Kubou a USA, a v případě výjimečných situací a významných událostí (např. návštěv Jimmyho Cartera, papeže Františka nebo Baracka Obamy na Kubě). Podrobnější informace o politickém vývoji však chybí, případně jsou interpretovány s jistou mírou nostalgie. To je mimo jiné způsobeno i informačním embargem kubánského politického režimu, chybějícími statistikami o hospodářském vývoji, či v případě nepříjemných situací i cenzurou internetu.

I když kubánský režim vnímáme jako značně kompaktní, lze za poslední dvě dekády vysledovat celou řadu (personálních, ideových i institucionálních) změn. Tyto změny se projevují nejenom na politické úrovni, ale i na bezpečnostní, ekonomické, lidskoprávní či v oblasti mezinárodních vztahů.

*Cílem tohoto textu je tedy analyzovat změny v politickém systému Kubánské republiky za poslední dvě dekády. I vzhledem k tomu, že politické změny často souvisí s dalšími segmenty kubánské společnosti, bude tento text reflektovat i širší změny a trendy. Pro analýzu budou využita kritéria Samuela Huntingtona, která se zaměřují na pět hlavních složek politického systému. Hlavní výzkumná otázka, na kterou se pokusí zodpovědět následující text, zní: *Jaké změny v politickém systému Kubánské republiky lze zaznamenat v období po roce 2000?**

Cílem tohoto textu tedy bude identifikovat tyto změny a zasadit je do širšího kontextu vývoje kubánské společnosti. V závěru textu bude diskutována i potenciální možnost komplexní změny kubánského politického režimu.

I když je v českém a slovenském prostředí několik dostupných analýz kubánského režimu (srov. Malířová 2005, Fiala 2016, Nedorostková 2016), je vhodné sledovat nové trendy ve vývoji kubánského politického režimu, který byl výrazně poznamenán pandemií Covid-19, která do jisté míry mobilizovala různé segmenty občanské společnosti, což vyústilo v největší protirežimní vystoupení v červenci 2021.

2 TEORETICKÉ VYMEZENÍ: KUBÁNSKÉ REALIE A TEORIE JUANA J. LINZE A SAMUELA HUNTINGTONA

O kubánském politickém režimu se vedou i v současnosti odborné i laické diskuse. V ČR se Kubě věnovala pozornost například v kontextu výročí 20 let od propuštění Ivana Pilipa a Jana Bubeníka z kubánského vězení v roce 2001. Část autorů tento režim hodnotí jako „karibskou variantu komunismu“ či nedávnou éru přímo personifikují a označují ji jako „castrismus“ nebo „fidelismus“ (Gregor 2015, s. 301-303; Habel 2009, s. 92). Podle Juana J. Linze a Alfreda Stepana se jedná o podkategorii „posttotalitární“ (Nedorostková 2016, s. 26).

O Kubě se diskutuje z hlediska vládnoucího politického režimu (od 1. 1. 1959), který je mnohými analytiky označován jako (post)totalitní, stejně jako o hospodářských problémech, korupci, cenzuře internetu či politické propagandě, která je nedílnou součástí kubánského politického režimu, včetně systematické ideologické indoktrinace. Již v šesti letech jsou děti vázány slibem, že se stanou mladými komunistickými pionýry. Obrovské propagandistické billboardy po celé zemi hlásají hesla jako „Socialismo o muerte!“ (Socialismus, nebo smrt!), „Patria o muerte“ (Vlast nebo smrt), „Sí se pudo, sí se puede, sí se podrá“ (Šlo to, jde to, půjde to) a „Viva la Revolución!“ (Ať žije revoluce!). Portréty Che Guevary, mučedníka revoluce, která proběhla v šedesátých letech, a Fidela Castra (případně s Hugo Chávezem, se sloganem „lose mejores amigos“, nejlepší přátelé), jsou vylepeny na zdech obchodů, státních institucí, bytových domů i na billboardech u frekventovaných silnic (srov. Smolík – Pokorná 2019, Buzzanco 2017).

3 KUBÁNSKÝ POLITICKÝ REŽIM Z POHLEDU TYPOLOGIE J. J. LINZE

V posledních dvou dekáдах na Kubě přesto probíhají dynamické změny, které zahrnují i pokusy o postupnou demokratizaci a liberalizaci. Vzhledem k výše uvedenému cíli tohoto textu, bude vhodné představit teoretická východiska Juana J. Linze a Samuela Huntingtona, stejně jako základní realie současné Kuby. Přístup (typologie) ke zkoumání autoritářství podle Juana J. Linze byl zvolen z důvodu, že Kuba je považována za specifický typ autoritářského post-socialistického režimu (srov. Linz 2000). Na konkrétních příkladech je tedy vhodné ověřit, zda tento typ je možný užívat i nadále. Jako vhodný analytický rámec byl zvolen přístup podle Samuela Huntingtona, který člení politický systém do pěti složek (indikátorů). Jedná se o standardně používaný přístup k systematictější analýze (viz Huntington 1971).

Podle typologie Juana J. Linze lze považovat Kubánskou republiku za autoritářský politický režim. Důvodem je především splnění kritérií, kterými jsou:

- a) limitovaný pluralismus,
- b) chybějící vedoucí a precizní ideologie, přičemž větší důraz je kladen spíše na typickou mentalitu/mentality. Mentalitu lze definovat jako způsoby myšlení a cítění, spíše emocionální než racionální, které poskytují nekodifikované způsoby reakcí na různé situace. Mentalitu charakterizuje relativní malý rozsah témat, na něž mohou ze své podstaty poskytnout odpověď, malý stupeň přesnosti, malý stupeň preciznosti těchto odpovědí a viditelná rozporuplnost mezi nimi a výslednými politikami (policies). Ptáčník (2012b, s. 329) na základě rozboru Linzovy typologie definuje mentalitu jako „tematicky omezený soubor generálních hodnot společnosti, jejichž tvorba, konzervace a zdůrazňování (často jen rétorické) jsou využívány režimem. Obecné hodnoty jako patriotismus, vlastenectví, ekonomický rozvoj, sociální spravedlnost a pořádek jsou však rozhodně plně srozumitelné pro většinu sociálních vrstev (Balík 2003, s. 271-272).
- c) nízká úroveň mobilizace, která však v minulosti byla poměrně zřetelná, zejména v období 60. a 70. let 20. století (k tomu srov. Linz 2000, Ptáčník 2012b), a
- d) přítomnost poměrně úzké vládnoucí skupiny v jednotlivých společenských sektorech (např. v sektoru ekonomickém, bezpečnostním, politickém).

Pro autoritářské režimy je také typická jedna oficiální (jediná, privilegovaná) politická strana. Ta ovšem ve skutečnosti není v žádném případě nejdůležitějším prvkem limitovaného pluralismu. Teoreticky sice tyto strany uchvacují monopolní moc ve stejném rozsahu jako v totalitních systémech, ve skutečnosti je však situace poměrně odlišná. Strana není zdrojem veškeré moci – tím je vůdce, ať již kolektivní, či individuální. Strana je v autoritářských systémech často slabým a v jistém slova

smyslu nemohoucím aktérem, spíše tělesem založeným na fúzi rozličných elementů, než jednotným disciplinovaným subjektem. Veškeré společenské a politické organizace tedy nejsou v autoritářských režimech podřízeny jedinému centru. Režim toleruje (někdy přímo podporuje) existenci řady organizací, které dokonce mohou mít politický přesah (Balík – Kubát 2004, s. 52). Podmínkou pro tyto organizace je, že nesmí zpochybňovat samotný politický režim, a musí vyjadřovat loajalitu (viz Balík 2003, s. 269). Tak je tomu i v případě kubánského politického režimu, kdy je veřejnost podněcována k zakládání nejrůznějších skupin (vzdělávacích, kulturních atp.), které musí dodržovat předem stanovené podmínky loajality (Linz 2000, s. 161). Navíc, jak konstatuje Juan J. Linz (2000, s. 161), zástupci těchto různých skupin či institucí neodvozují své postavení od podpory těchto organizací, ale od důvěry, kterou do nich vložil politický vůdce či „politický režim“. Samotná loajalita se poté transformuje do jejich prestiže a vlivu. Dvořáková (1994, s. 17) také upozorňuje, že krom loajality je podstatná i pouhá apatie.

Do jisté míry platí i kritérium, že v kubánském politickém režimu fungují relativně předvídatelná omezení občanských svobod (srov. Linz 1964, Balík 2003, Balík – Kubát 2004, Škrabáková 2017). To je prvek, který je charakteristický především po roce 2000.

Kubu lze typologizovat jako nesoutěživý (nedemokratický) politický systém (k typologiím režimů srov. Ptáčník 2012b; Bílek 2015, 2016). Tyto systémy jsou definovány tím, že v praktickém fungování vylučují vstup nových soutěžících do hry (vůbec není nutné, aby tento zákaz byl také právně fixován). Kubánský politický režim z hlediska kritérií ideologie – pragmatismus je možné považovat za jednostranický autoritářský režim (srov. Kunc 2000, s. 26). Obecně lze politický režim chápat jako organizaci veřejné moci, která je realizována jednotlivými procedurami a mocenskými strukturami. Politický režim ovlivňuje konkrétní způsob legitimizace veřejné moci, určuje vzájemné kompetence jednotlivých politických institucí, právní a politická pravidla a vztahy v rámci vedení režimu (Škrabáková 2017, s. 7).

Autoritářský systém se vyznačuje nižší intenzitou ideologie a menší destrukční schopností autonomních subsystémů. Pro politickou regulaci je charakteristické vyloučení autonomních skupin z politického života. Strach z teroru a represí bývá v totalitárním systému větší než v autoritářském, ale není to rozhodující kritérium – míra represí může v autoritářském režimu převýšit i represe totalitárního (Kunc 2000, s. 26). Represe lze rozdělit na omezování osobních svobod (cenzura, omezení shromažďovacího práva), které většinou zasahují celou společnost. Tuto kategorii můžeme označit jako tzv. měkkou represí. Druhou kategorií je omezování fyzické integrity (mučení, uvěznění za politické aktivity, fyzické násilí ze strany represivních složek), které je většinou zaměřeno na konkrétní osoby (srov. Škrabáková 2017, Fiala 2016).

Politický kubánský režim již od svého vzniku v roce 1959 legitimizoval svoji existenci poskytováním veřejných služeb (bezplatné školství, zdravotnictví, zvyšuje se úroveň sociálních služeb, volnočasových aktivit atd.), opakované jsou pokusy o zvýšení ekonomického růstu a také modernizaci (budování infrastruktury, výstavby bytů atd.). Jedná se také o silně personalizovaný režim (personalizovaný autoritarismus), který je spojen se jmény Fidela Castra, Raúla Castra, Ernesta Che Guevary a dalších „barbudos“ („vousáči“, ze španělského *la barba*, vousy) (Trento, 2006). Tento typ režimu do jisté míry může vykazovat prvek nestability, pokud tyto osobnosti již nejsou schopny režim formovat a nemají na něj přímý vliv. Typ personalizovaného politického režimu tak jen výjimečně přežívá (v nezměněné podobě) svého „politického zakladatele“ (Škrabáková 2017, s. 32). Na druhou stranu se takto koncipované politické režimy „vyznačují dlouhověkostí a trvalostí“ (Kunc 2005, s. 43).

Kubu lze považovat za nedemokratický personalizovaný režim, jehož charakteristickými znaky jsou:

a) dominantní úloha byrokracie, vlády a státních orgánů bez snahy sdílet moc s jinými elitami. Tato elita stát považuje za své vlastnictví a stranické elity za své agenty a podřízené;

b) řízení a rozkazování, které se týká většiny společenských oblastí;

c) neomezená moc lídra, který je limitován pouze organizačními schopnostmi a okolnostmi (např. slabě rozvinutý státní aparát, omezené finanční zdroje, omezené lidské zdroje, chabá technologická/technická vybavenost, špatné organizační schopnosti podřízených složek režimu atp.);

d) cílem politických elit je podřízená role, elity nemají schopnost oponovat vůdčí postavě;

e) slabá úloha ideologie (resp. se může jednat o nevyprofilovanou ideologii, která se může měnit pragmaticky na základě vývoje mezinárodních vztahů), režim drží moc pomocí silových rezortů a řízením státu;

f) silné charisma konkrétní osoby a její identifikace s „lidem“, přičemž disidenti jsou vnímáni jako podvratný element, který je rámován jako prvek nestability a „kolaborace“ (Škrabáková 2017, s. 47).

V průběhu vývoje lze Kubu také podřadit pod kategorii volebního autoritarismu, kdy je strana pod diktátem stranických pravidel a oficiální ideologie (v případě Kubu toto období nastává příklonem k SSSR a komunistické ideologii). V čele byl silný a charismatický vůdce (Fidel Castro), který vykonával více politických funkcí, a i nadále je nezpochybnitelnou autoritou politického režimu, navíc je inspirativní postavou pro další levicové politiky Latinské Ameriky (Buzzanco 2017). Fidel Castro zastával pozici premiéra v letech 1959-1976. Poté se na základě nové

ústavy stal prezidentem, tuto funkci vykonával v letech 1976-2008. Od vítězství revoluce v roce 1959 až do svého odstoupení v roce 2008 byl vrchním velitelem ozbrojených sil. Od roku 1961, kdy došlo ke sloučení Socialistické strany lidové (PSV) s Hnutím 26. července, byl Fidel Castro jmenován prvním tajemníkem Komunistické strany Kuby (vzniklé sloučením PSV a Hnutí 26. července) a byl jím až do roku 2011 (Nedorostková 2016, s. 52).

Na vrcholu byly a jsou stranické elity, které zastávají významné politické posty, nicméně vždy jsou plně podřízené politickému vůdci. V případě silných režimů (jako jsou právě silně personalizované politické režimy) jsou stranické elity dosazovány do politických funkcí na základě stranické hierarchie, případně se může jednat i o vztahy příbuzenské (tak jako v případě Kuby, která je označována některými odborníky také jako „charismatický státní socialismus“) (Hoffman 2009, s. 232-235, Škrabáková 2017, s. 114).

Co je také charakteristické pro tento typ režimů, je fakt, že v parlamentu dominují kandidáti autoritářské režimní politiky (Škrabáková 2017, s. 115). Pokud v autoritářských režimech dochází k mobilizaci, tak se jedná vždy o iniciativu, která je spojena s ideologií konkrétního režimu. Tyto mobilizační akty se týkají okolností, které vedly z ustavení jednotlivých autoritářských režimů (boj za národní nezávislost, úsilí vtáhnout do politického procesu dosud nezapojené společenské sektory či porážka vysoce mobilizovaného oponenta) (Balík – Kubát 2004).

4 TEORETICKÁ VÝCHODISKA SAMUELA HUNTINGTONA

V této pasáži se zaměříme na popis základního výzkumného rámce, který vychází z konceptu Samuela Huntingtona (1971, s. 315-316), který určil pět hlavních složek (indikátorů) politického systému. Jedná se tedy o:

1) *kulturu*, tedy hodnoty, postoje, orientace, mýty a pověry převládající ve společnosti, a které jsou relevantní pro politiku;

2) *struktury*, což znamená formální organizace, jejichž prostřednictvím se přijímají autoritativní rozhodnutí, tedy politické strany, zákonodárné sbory, vlády, byrokracie;

3) *společenské skupiny*, které zahrnují formální i neformální uskupení, která formulují požadavky vůči politickým strukturám;

4) *politický personál* (a jeho *leadership*), což znamená jednotlivce i skupiny, které se v distribuci hodnot těší většímu (politickému) vlivu než ostatní;

5) *politické orientace*, což znamená modely vládní aktivity vědomě směřující k distribuci požitků a nákladů ve společnosti (srov. Kunc 2000).

Na základě podrobné analýzy těchto pěti indikátorů budou identifikovány případně změny kubánského politického režimu.

Podstatná pro Huntingtona (1968, s. 24) je oblast jednotlivých struktur politického režimu, které reprezentuje především byrokratický aparát. Pokud je totiž politický režim jedné strany postaven na silném byrokratickém aparátu, není třeba tolik využívat represivních postupů. Kontrolu a pořádek totiž zajišťuje právě organizační (byrokratický) aparát. Na tomto místě je vhodné konstatovat, že kubánské represe nejsou zaměřeny do společnosti jako celku, ale jsou selektivní, většinou vůči disidentům, představitelům alternativních politických proudů a také zahraničním aktivistům.

5 METODOLOGIE

Tento text má deskriptivně-analytický charakter. Pro zodpovězení výzkumné otázky byly ke zpracování zvoleny metody sběru sekundárních dat a informací a také (etnografická) zúčastněná pozorování realizována v červenci 2019, v prosinci 2020 a lednu 2021, která realizoval první z autorů tohoto článku (blíže k etnografickému pozorování Hendl 2005, s. 117). Studie je také podpořena informacemi z relevantních (dostupných) zdrojů a literatury, přičemž byly preferovány texty ve španělštině a angličtině, které se problematice věnují (srov. Drulák 2019, s. 86). Co je však třeba na tomto místě zdůraznit, je skutečnost, že Kuba je specifická tím, že primární data, která se týkají politické oblasti, hospodářství, životní úrovně atp. jsou problematicky zjištělná a ověřitelná. Statistické údaje jsou často zveřejňovány s velkou časovou prodlevou, jejich verifikovatelnost je problematická.

Text je interpretativní případovou studií, která se zaměřuje na analýzu kubánského politického režimu v období 2000–2021, přičemž je využito výzkumného rámce S. Huntingtona (viz výše). Tato studie se zaměří na bližší představení základních prvků kubánského politického režimu, přičemž bude reflektován celkový kontext (sociální, politický, historický, kulturní), který by měl umožnit komplexní pohled na zkoumaný fenomén. Cílem takto pojaté případové studie je porozumění případu i pochopení propojení jednotlivých částí (Hendl 2005, s. 107).

Takto pojatá jednopřípadová studie by měla co nejvěrněji zachytit mnohotvárnost prostřednictvím detailní analýzy kubánského politického režimu v konkrétním časovém úseku, a představit jednotlivé procesy a situace vztahující se k případným (institucionálním, personálním) změnám (srov. Hendl 2005, s. 105).

Případová studie představuje stále svébytnější, metodologicky zakotvený a uznávaný přístup ke studiu (mezinárodní) politiky. Ve srovnání s kvantitativními metodologiemi nabízí případová studie jedinečné expertní porozumění danému případu i jeho instrumentální využití pro další, teoretické účely (Drulák 2019). Interpretativní případová studie je charakteristická také jistou mírou volnosti, přičemž nejsou předem definované analytické nástroje a postupy (Drulák 2019, s. 85). Přestože tato studie bude využívat výzkumný rámec S. Huntingtona, bude využito i primárních zdrojů z neformálních a značně selektivních rozhovorů s kubánskými

respondenty/informátory (jednalo se o formu sondáže/*probing*, kterou realizoval první z autotů článku) (blíže viz Hendl 2005, s. 170). Informace od respondentů o „každodennosti na Kubě“ byly využity pro deskripci, které se týkaly špatné infrastruktury, nefungujícího zásobování, ale i funkci „černého trhu“.

Představená data této interpretativní případové studie se pokusí odpovědět na zvolenou výzkumnou otázku: *Jaké změny v politickém systému Kubánské republiky lze zaznamenat v období po roce 2000?*

V rámci interpretativního výzkumu nás zajímají konstitutivní vztahy, které umožňují vznik či spíše vynoření se určitého společenského jevu, identity aktérů a jejich subjektivity (Beneš – Císař – Drulák 2019, s. 26). V ideálním případě by analýza měla identifikovat prvky (např. hospodářské, mezinárodněpolitické, bezpečnostní, kulturní atp.), které tyto postupné změny v kubánské politice způsobují.

6 DESKRIPCE A ANALÝZA PĚTY KRITÉRIÍ SAMUELA HUNTINGTONA

Pro analytické účely lze celek rozložit na části, a to tak, že se vyberou podstatné sektory a jejich interakce. Sektory sice v rovině teorie vydělují charakteristické vztahové vzorce, ty však ve skutečnosti zůstávají vzájemně neoddělitelnými součástmi komplexních celků. Smysl jejich vydělení spočívá pouze v redukci této komplexnosti a usnadnění analýzy (Buzan – Waever – de Wilde 2005, s. 17). Analýza se zaměří na dvě dimenze výše představených sektorů (indikátorů). Každý indikátor bude rozdělen na vnitrostátní dimenzi a mezinárodní dimenzi, které však v realitě tvoří nedílnou jednotu, nicméně se vzájemně ovlivňují. Lze předpokládat, že v jakémkoliv politickém systému může docházet ke změnám u zmíněných pěti kritérií, každopádně míra, rozsah a směr těchto změn se liší jak v rámci systému, tak i mezi systémy (Huntington 1971, s. 316).

6.1 Indikátor kultury: od tradiční ke globalizované

Dnešní podoba politické kultury na Kubě je výsledkem dlouhodobého procesu a vývoje. Tato evoluce vytváří finální podobu dnešní kubánské identity. Za jejím formováním stojí především vlivy myšlenkových proudů různých kubánských či světových osobností, mezi které patří hlavně národní hrdina José Martí, Fidel Castro nebo autoři věnující se dlouhodobě karibské a kubánské kultuře jako Rafael Cezezo, Martha Ezquenazi, Dennis Moreno, Manuel Martínez Casanova, Joel James Figarola (srov. Guanche Peréz 2011).

Aktuálně mezi typické charakteristiky kubánské politické kultury můžeme zařadit kromě stále aktuálního šíření politického povědomí a důrazu na politické vzdělávání rovněž úctu k lidské důstojnosti, nezávislost a emancipační charakter, přičemž je kladen důraz na výchovu mládeže a možnost široké politické participace v daném rámci kubánské společnosti (srov. Garrido 2017).

Důraz na výchovu mládeže a její politickou participaci je zakořeněn i v kubánské ústavě, kdy v jejím čl. 6 je stanoveno následující: „*Unie mladých komunistů, přední organizace kubánské mládeže, má uznání a podporu státu, přispívá k formování nejmladších generací v revolučních a etických principech naší společnosti, a podporuje jejich účast v budování socialismu*“ (viz Constitución de la República de Cuba 2019).

Charakteristickým znakem dnešní kubánské politické kultury je také tradiční téma antiimperialismu. Tento termín je používán ve vztahu k USA, kdy především starší generace Kubánců je vůči USA značně kritická a nedůvěřivá. Snižující nebo zvyšující se averze vůči USA je způsobena především tím, jaká konkrétní administrativa a prezident je v USA u moci, a jakou realizuje politiku ve vztahu ke Kubě.

V průběhu let a v důsledku strukturálních změn lze zachytit kubánskou politickou kulturu ve dvou okamžicích. Prvním je etapa počátku revoluce a revolučního vzestupu, kdy na Kubě dominovala participativní politická kultura, kterou charakterizovaly podobné znaky jako politickou kulturu lidové vlády. Druhé období politické kultury přišlo po tzv. *Período Especial* (zvláštní období) (Treviño Helguera 2019, Ptáčník 2012a, Nedorostková 2016). Toto období doprovázelo Kubu po rozpadu SSSR v roce 1991. Jelikož SSSR představoval největšího importéra kubánských surovin, po jeho kolapsu Kuba ztratila nejdůležitějšího obchodního partnera a dostala se do ekonomické krize, kterou ještě prohloubilo posílení obchodního embarga ze strany USA (srov. Kunc 2005).

Během tohoto *zvláštního období* se politická kultura na Kubě přetransformovala a dala vznik dvěma proudům:

1) poddanská politická kultura (politická kultura s primárně poddanskými/submisivními prvky), která se vyznačuje pasivním vztahem občanů, kteří jsou podrobeni mocenským institucím a počítají se svojí submisivní rolí v politickém systému (Kroupa 2012, s. 88).

2) participační politická kultura (politická kultura s primárně participačními prvky) se zaměřením na vyjednávání s vládní politickou kulturou (Treviño Helguera 2019, s. 62). Tento typ politické kultury se vyznačuje aktivní účastí občanů na politickém rozhodování.

Faktorem, který ovlivňuje to, s jakým typem politické kultury se Kubánci ztotožňují, je především zkušenost s vládou města, ve kterém žijí. Kubánští občané s poddanskou politickou kulturou negativně hodnotí lokální autority, označují je za zkorumpované a neschopné spolupracovat s obyvateli města. Naopak je to u participační politické kultury – Kubánci mají možnost podílet se na politickém rozhodování (Treviño Helguera 2019, s. 69)

Je složité hodnotit politickou kulturu na Kubě z objektivního hlediska. Názory a orientace ve vztahu k politice se u kubánských obyvatel liší, ať už je to na základě jejich věku či jejich etnicity. Obecně lze ale konstatovat, že existují oblasti, v nichž mají všechny skupiny obyvatel obdobný názor. Jednou z těchto oblastí je ekonomický systém země, se kterým jsou vzhledem k mnoha problémům, např. nízké platy ve vztahu k cenám potravin a nájům, nespokojeni všichni Kubánci. Kubu totiž zasáhla během 80. let 20. století ekonomická krize, která se ještě prohloubila po výrazném poklesu cen cukru a rozpadu SSSR, jenž byl hlavním importérem kubánského cukru. Situace se lehce zlepšila na přelomu nového tisíciletí. Každopádně dnes nedosahuje kubánská ekonomika takové úrovně, jako v 70. a 80. letech 20. století. Kubánská populace se potýká s nezaměstnaností, nízkými mzdami nebo s nedostatkem potravin a základních produktů. Vrcholu dosáhla potravinová krize na počátku 90. let minulého století v tzv. „speciálním období“. Velké nedostatky v zásobování ovocem, zeleninou, masem a dalšími základními komoditami přetrvávají dodnes. Tyto mezery zaplňuje „černý trh“, který se týká i základních potravin jako jsou vejce, ovoce, zelenina atp. Mimo tento sortiment dochází i k ilegální výměně zahraničních valut. Od 1. ledna 2021 bylo zrušeno tzv. konvertibilní peso (CUC) jako jedna ze dvou paralelně fungujících měn (k tomu srov. Feinberg 2018, s. 3-4; Salas 2021, s. 53-57). Kubánská vláda zavedla druhou kubánskou měnu, tzv. konvertibilní peso (CUC) v roce 1994. Tato měna byla využívána k nahrazení zahraniční hotovosti. Hodnota CUC byla striktně navázána na dolar v poměru 1:1. Po roce 2004 se tato substituční měna stala úplnou, protože kubánská vláda nařídila oficiálním institucím přijímat CUC a zakázala přijímat dolary. Situace dvou měn v období 25 let se odrazila především v každodenních ekonomických praktikách Kubánců, především pak v kontextu remitencí (viz Salas 2021, s. 55). Kubánské peso (CUP) bylo počátkem roku 2021 oficiálně směňováno v poměru 1 euro/28 CUP, na černém trhu se však eura nakupovala za 41-45 CUP a jejich cena dále roste, přičemž v lednu 2022 to již je kurz 1 euro/110 CUP).

Další názorové konflikty u současné kubánské populace se vyskytují v případě snahy o objektivní hodnocení Fidela Castra v politice. Velká část populace vnímala a vnímá Fidela jako významnou osobnost reprezentující kubánskou revoluci, skvělého leadera a osvoboditele kubánského národa od negativního vlivu USA jakožto úhlavního nepřítele. I proto platí konstatování J. Kunce (2000, s. 36), že politický režim, u kterého existuje silné vnější ohrožení či pocit vnitřního nepřítele, může trvat i desetiletí. Vymezování se vůči „jiným“ kulturám (tradicím) může mít velký mobilizační potenciál.

Pozitivně hodnocený ze strany kubánské společnosti je například bezplatný přístup ke vzdělávání a zdravotnictví. Vzdělávání a sociální organizace, jež jsou se vzděláním spojeny, představují jedny z primárních nástrojů kubánských mocenských struktur, které využívají k nabádání kubánské společnosti k internalizaci

hodnot typických pro oficiální kubánskou politickou kulturu (Treviño Helguera 2019, s. 54). Neplacené vzdělání je ale kontroverzní záležitostí, jelikož je používáno jako prostředek propagandy kubánské socialistické ideologie. Na univerzitách existují obory, jejichž náplní je výuka myšlenek ideologie marxismu-leninismu. Část autorů konstatuje, že tato ideologie je pro Kubu vhodná, protože odvádí pozornost od skutečných rozhodovacích principů (např. v podobě „boje proti imperialismu“ a přenesení odpovědnosti), a také se jedná o vhodnou ideologii doplňující další teorie (např. osvobozenecský boj, nacionalismus) (Grenier 2016).

V současnosti vzhledem k větší otevřenosti a informovanosti způsobené především zvyšujícími se možnostmi přístupu k internetu se Kubánci více globalizují, což je patrné i na znatelném posunu hodnot. První internetová síť byla na Kubě již v roce 1988, nicméně ke skutečnému rozšíření došlo až v průběhu 90. let. Mezinárodní připojení Kuby k internetové síti se odehrálo 11. října 1996. Internetovou síť zajišťuje kubánská telekomunikační společnost Etecsa. Internet je i jedním z významných prostorů, kde se realizují občanské aktivity, což často vede k výpadkům či odpojení internetové sítě v případě nespokojenosti či nepokojů (srov. Uxo 2010, s. 2-3). Kuba také důrazně omezuje využívání sítě Internet. Přístup ke svobodným informacím je limitován i současnou situací v oblasti možnosti přístupu k internetu. Kritické blogy a webové stránky o občanských a lidských právech jsou často blokovány (Smolík 2021, s. 675). Kubánský politický režim vnímá internetovou síť jako významný prvek, který na jedné straně režim může podporovat (může být nástrojem kontroly, dohledu, cenzury), na druhé straně nabízí subversivní prostor odpůrcům režimu (umožňovat politický aktivismus, politický dialog a mobilizaci) (viz Bye et al. 2014, s. 129). I proto nepřekvapuje, že tato oblast byla svěřena do gesce Ramiro Valdésovi Menéndezovi, veteránovi kubánské revoluce, který od roku 2006 působil jako ministr informatiky a komunikace, který mj. uplatňoval cenzurní politiku vůči novým technologiím. Problém pro běžné kubánské uživatele je i cena počítačů, mobilních telefonů, ale i samotný kontrolovaný přístup k internetové síti (Uxo 2010, s. 11).

Především pro mladou „globalizovanou“ kubánskou generaci představuje udržení myšlenky a budování hodnot socialistického režimu spíše záležitost minulosti (či oportunismu), nežli přítomnosti či budoucnosti. Ani vztah vůči USA už dnes není tak vyostřený, jak býval za vlády Fidela. Cílem dnešních Kubánců je spíše zajištění základních životních potřeb než orientace na ideologii.

6.2 Indikátor politických struktur: od statického k dynamickému stavu

Kubánské politické struktury byly do jisté míry formovány Fidelem Castrem, přičemž podle odborníků na Latinskou Ameriku měl být systém dynamizován po jeho odchodu (zahraniční média často vydávala zprávy o úmrtí či zhoršeném zdravotním stavu), a vypuknutí tzv. *nástupnické krize* (Kunc 2005, s. 43).

Kubánské politické struktury jsou představovány především Kubánskou komunistickou stranou (*Partido Comunista de Cuba, PCC*), která kontroluje ostatní politické struktury, včetně dalších politických organizací.

Mezi masové organizace režimu patří Výbory na obranu revoluce (*Comités de Defensa de la Revolución, CDR*), Ústřední odbory (*Central de Trabajadores Cubanos*), Národní sdružení drobných zemědělců (*Asociación Nacional de Agricultores Pequeños*), Unie mladých komunistů (*Unión de Jóvenes Comunistas*), Sdružení středoškolských studentů (*Federación de Estudiantes de la Enseñanza Media*), Sdružení kubánských žen (*Federación de Mujeres Cubanas*) a Sdružení univerzitních studentů (*Federación de Estudiantes Universitarios*). Později byla se záměrem začlenit starší občany vytvořena Asociace bojovníků kubánské revoluce (*Asociación de Combatientes de la Revolución Cubana*). Tyto organizace a jejich fungování jsou pevně spjaty s režimem, v rozhodování nemají žádnou autonomii. Tvoří integrální součást všeobíhající režimní kontroly. Jejich činnosti zahrnují mimo jiné pracovní, volnočasové, vzdělávací, informační a zejména indoktrinační oblasti (Nedorostková 2016, s. 70-71).

Především CDR sehrávají významnou roli sociální kontroly a dohledu, protože jsou na nejnižším stupni socialistické správy (srov. Härkönen 2015, s. 48). Jedná se o specifickou instituci srovnatelnou s tzv. uličními výbory. CDR nejenom dohlíží na jednotlivé ulice či domy, ale významně se podílí na výchově, morálce atp. CDR se také podílí na konkrétních prorežimních aktivitách (oslavy, prorežimní demonstrace atp.), případně na konkrétních opatřeních režimu (např. se jednalo o koordinaci v případě výměny chladniček s nižší spotřebou elektické energie) (blíže viz Härkönen 2015, s. 46).

Podstatná je role kubánského prezidenta, parlamentu a silových resortů. I přesto, že existuje formální struktura státu zahrnující Státní radu, Radu ministrů, Národní shromáždění lidové moci a soudní systém, je evidentní, že Fidel a Raúl byli schopni vytvořit, organizovat, kontrolovat a přizpůsobit si tyto struktury dle libosti, využívajíc při tom formu politického vedení podobnou Peronismu (nebo fašismu) více než komunismu. Peronismus je politické hnutí nacionálně-populistického charakteru „uctívající“ osobnost vůdce Juana Peróna typické pro Argentinu v 2. polovině 20. století (Rossi 2013). Kubánský politický systém kombinuje komunistické a personalizované prvky vlády. Zásadní slovo v rozhodování o vytvoření nových zákonů či rušení již existujících předpisů nenáleží konkrétním institucím, ale vůdci jako takovému a jeho blízkým spolupracovníkům. Nikdo kromě Fidela a Raúla neměl v minulosti právo na to, aby se zákonům postavil (Grenier 2016, s. 3-4).

Zásadním faktem týkajícím se politických struktur na Kubě je, že instituce režimu stanovují pravidla a hranice toho, jak se může a má kubánská společnost chovat (Nedorostková 2016, srov. Ptáčník 2012b). Kubánci jsou tak často vystavováni cenzuře a autocenzuře, což lze vidět hlavně v oblasti kultury a vzdělání.

Komunistický režim také drží pevnou ruku nad všemi politickými organizacemi a informačními toky (včetně televizních a rozhlasových stanic). Příkladem kubánského prorežimního tisku jsou noviny *Granma*, kde mj. Fidel Castro po své operaci v roce 2006 začal publikovat tzv. *Reflexiones* (názorové reflexe) ohledně:

- 1) mezinárodních politik, hlavně politiky USA, EU a Venezuely;
- 2) problémů, kterým čelí světová populace, jako jsou klimatická změna či nedostatek potravin; nebo
- 3) historických událostí spojených s Kubánskou revolucí.

Kromě obecných faktů ohledně politického systému jsou značně nepřehledné procesy odehrávající se v kubánské politice (Hoffmann 2009, s. 240). Kubánský politický systém jedné strany (PCC) je neprůhledný, protože nedovoluje zveřejňování vnitřních problémů (Habel 2009, s. 95).

Poté, co se naplno chopil moci Raúl Castro, tempo změn v politické struktuře státu nabralo na obrátkách (srov. López 2002). Raúl si byl vědom toho, že se postavil do čela státu ve chvíli, kdy myšlenka kubánské revoluce začala skomírat. Z toho důvodu slíbil kubánské společnosti, že zrealizuje řadu reforem, které by zajistily větší prosperitu. Sám Raúl Castro prohlásil, že „o všem se dá jednat, vyjma kubánské suverenity“. Tím, že veřejně deklaroval, že stávající systém nefunguje, platy jsou nedostatečné a je zapotřebí strukturálních a koncepčních změn, do něj mnozí vkládali velké naděje (Habel 2009, s. 92).

Už v roce 2011 byl schválen PCC 300 bodový plán plný reforem s cílem zefektivnit výkonnost hospodářství (především zemědělského sektoru), jež bylo ekonomickou krizí zasaženo nejvíce (Fiala 2016, s. 259; srov. Habel 2009, s. 93). Na výkonnosti kubánské ekonomiky mají značný podíl i ozbrojené složky státu, které kontrolují velkou část domácí ekonomiky, a podílí se na implementaci hospodářských reforem (Habel 2009, s. 95). Ozbrojené síly na Kubě začaly hrát za vlády Raúla důležitější roli. Bezpečnostních složek existuje na Kubě velké množství, kromě běžných policejních útvarů se jedná například o tzv. *Boinas negras*/*Avispas negras* (černé barety/černé vosy), což jsou bezpečnostní jednotky, které jsou speciálně a tvrdě vycvičeny na rychlé zásahy. Pracují v pětičlenných skupinkách, jejichž součástí jsou muži i ženy. Jak už napovídá název, poznávacím znamením těchto jednotek jsou černé barety a černé uniformy (CiberCuba 2020).

6.3 Společenské skupiny: od represe k inkorporaci, od kompetitivnosti ke kooperaci

Neexistence trhu, nemožnost svobodné realizace ekonomických zájmů a faktická existenční závislost na státu zeslabují i samotné základy občanské

společnosti (Dvořáková 1994). Občanská společnost se ve značně omezeném prostoru na Kubě rozvíjí od 90. let 20. století. To se projevilo například v roce 2008, kdy zaměstnanci zahraničních firem protestovali proti plánovaným reformám týkajících se zdanění jejich platů. Znepokojení ve společnosti zvýšila i důchodová reforma zvyšující hranici věku odchodu do důchodu. Iniciativy vycházející z občanské společnosti či neziskových organizací však často narážejí na byrokratické bariéry (Habel 2009, s. 99-100).

Na Kubě také existuje množství společenských (disidentských) skupin, které svými aktivitami ovlivňují a formují kubánský politický systém. Již od počátku 90. let začalo realizovat své aktivity *Centrum Félix Varela*, které se definuje jako nevládní autonomní organizace usilující o etiku sociální a ekologické odpovědnosti a směřující k udržitelnému rozvoji (blíže viz Kunc 2005, Malířová 2005).

V posledních letech je nejviditelnějším aktérem kubánské opozice hnutí *San Isidro*, které je zastoupeno opozičními silami režimu a skládá se z disidentských umělců, žurnalistů, aktivistů a akademiků. Hnutí je aktivní od roku 2018 a vzniklo jako reakce na nově vydaný dekret omezující svobodu projevu, jenž vyžaduje, aby umělci před prezentováním své práce získali souhlas vlády (Amnesty International 2018). Nesouhlas s vládními omezeními projevují například prostřednictvím kontroverzních uměleckých vystoupení či držením hladovky. V listopadu 2020 vyhlásili hladovku na protest proti zadržení mladého rappera Denise Solise obviněného z nerespektování autorit (Economist 2020). Hnutí *San Isidro* se zviditelnilo a stalo se novým objektem zájmu díky videu zveřejněnému na sociálních sítích, kde byl zmíněný protest rozeznán kubánskými bezpečnostními složkami pod záminkou nedodržování opatření bránících šíření pandemie koronaviru (The Guardian 2020).

V kontextu lidských práv je třeba zmínit, že Kuba již v roce 1948 podepsala Všeobecnou deklaraci lidských práv. Navzdory tomuto faktu nejsou na Kubě dle naprosté většiny autorů respektována lidská práva a organizacím, které se zabývají lidskými právy, není dovolen vstup na Kubu. Například organizaci Amnesty International (AI) bylo umožněno pozorování (šetření) naposledy v roce 1988. Demokratičnost voleb je značně sporadická, stejně jako shromažďovací právo, svoboda projevu a svobodný přístup k informacím (Labrador, 2018). Přístup ke svobodným informacím je limitován i současnou situací v oblasti možnosti přístupu k internetu (Nedorostková 2016, Smolík – Pokorná 2019).

Podle Freedom House (2018) v hodnocení svobody v celosvětovém měřítku dosáhla Kuba skóre 6,5 ze 7, přičemž 1 – největší míra dodržování lidských práv, 7 – nejmenší míra dodržování lidských práv. V kategorii politických práv dosáhla 7 ze 7 a 6 ze 7 v kategorii občanských svobod. Od roku 1998 můžeme vidět malé zlepšení, v tomto roce Kuba dosáhla 7 ze 7 v hodnocení svobody.

I přesto, že jsou primární cíle Hnutí spíše apolitické a orientované na svobodu umění, díky silným represím ze strany kubánského režimu a následnou radikalizaci

aktivit Hnutí v poslední době je lze považovat za jeden z nejviditelnějších elementů kubánské opozice (The Indian express 2020).

Tradičním opozičním aktérem je hnutí *Las Damas de blanco* (Dámy v bílém), které vzniklo v roce 2003 jako odpověď na třídenní incident tzv. *La Primavera Negra* (černého jara), během něhož bylo bezpečnostními složkami kubánského státu zatčeno a uvězněno 75 nezávislých novinářů, obránců lidských práv, demokratických podporovatelů či jiných disidentů, kteří byli následovně nuceni žít v nehumánních podmínkách ve vězení daleko od svých domovů. Hnutí tvoří především manželky, matky a sestry politických vězňů, které svými protesty v bílém volají po zlepšení vězeňských podmínek a propuštění svých příbuzných. Svého cíle dosáhly až o 8 let později, kdy byli propuštěni poslední dva muži. Po propuštění všech příbuzných však náhle zemřela vůdkyně hnutí Laura Pollán. Organizace *Damas de Blanco* však své aktivity neukončila a její činnost se posléze rozrostla o upozorňování na problematiku lidských práv na Kubě, nutnost sociální a politické změny či propuštění všech politických vězňů na Kubě (Markle 2020).

Na vývoj politického systému, a především na americko-kubánské vztahy, má významný vliv i početná kubánská exilová skupina na území USA, hlavně v regionu Miami. Většina kubánských exulantů opustila Kubu kvůli nesouhlasu s Castrovým režimem, ať už jako uprchlíci po revoluci nebo političtí či ekonomičtí uprchlíci na přelomu nového století. Pro Kubánce jsou USA na jedné straně objektem strachu (ohrožení), ale i symbolem individuální svobody a velkých příležitostí (Pickel 2008).

Na Kubě také existuje rozsáhlá hudební scéna, která svojí tvorbou reaguje na politický systém. Mezi nejvíce politizované hudební žánry na Kubě patří jazz, hip-hop (rap), ale i punk rock (označovaný jako *rock solidario*) či metal.

Poměrně známý je případ kritického projevu ze září 2013, kdy známý jazzový hudebník Roberto Carcasses překvapil a během vystoupení požadoval (v hodně obecné rovině) více svobody pro umělce. Ministerstvo kultury okamžitě zareagovalo zákazem na všech kulturních vystoupeních. Za Carcassese se postavil i Silvio Rodríguez (významný prorežimní interpret), což nakonec vedlo k přehodnocení zákazu (Bye et al. 2014, s. 33).

Pocity ohledně situace v zemi vyjadřuje prostřednictvím rapu především mladá generace umělců. Ve svých skladbách upozorňují na rasovou diskriminaci, chudobu, cenzuru nebo projevují svůj nesouhlas s praktikami kubánského režimu (Torres 2013). Nejpopulárnějším představitelem rapu na Kubě je duo z *Los Aldeanos* (v překladu – vesničané), jež bylo aktivní v letech 2003-2018. *Los Aldeanos* jsou nejlepším příkladem k prozkoumání toho, do jaké míry současná kubánská populární hudba zpochybňuje dominantní státní ideologii. Konkrétní kritiku situace na Kubě lze v jejich tvorbě vidět na příkladu písně *Cuba Escuchame* (Kubo, poslouchej mě) od zmíněného dua *Los Aldeanos*:

*Esta noche morirá otro joven, llorará otra madre
Otro ataúd se cierra, otro caso social se abre
Otro punzón con sangre, otra historia que se tapa
Con tal de aparentar ser la nación más tranquila del mapa.*

Dnes v noci zemře další mladík, bude brečet další matka
Další rakev se uzavře, další sociální případ se otevře
Další krvavý hrot, další příběh, který se zamlčí
Předstírajíc být nejkldnější zemí na mapě (*vlastní překlad*).

Kubánská populární kultura je značně dynamická, přičemž zahrnuje jak různé jedince, tak i skupiny, ale i celé komunity (subkultury), které mají různou úroveň integrace. Populární kultura je také součástí ekonomického přežití těchto (v mnoha případech) pouličních umělců a jednotlivých minoritních skupin. Populární kultura je také často ukotvena v náboženských komunitách a jejich tradicích, a také je utvářena specifickými etnicko-kulturními rysy (viz Guanche Pérez 2011). Část interpretů se zaměřuje i na kritiku režimu, především se zaměřují na špatnou hospodářskou situaci a politickou stagnaci (případně přímo na podporu disidentského hnutí San Isidro), což se odráží nejenom v jejich tvorbě, ale i v kritice bezpečnostních složek.

6.4 Politický leadership: od charismatického k pragmatickému vůdcovství

Podle Webera (1968) existují 3 druhy legitimní autority, mezi které se řadí: byrokraticko-racionální, tradiční a charismatická autorita. Pro Kubu je podstatný druh charismatické (personální) legitimacy. Tento druh legitimacy je důležitý a vyskytuje se v mnoha autoritářských režimech. Ty autoritářské režimy, které nemají charismatického vůdce – vládne tzv. kabinetní diktátor či necharismatická junta – strádají, chtěly by ho mít a usilují o něj. V praxi se vůdce postupem času institucionalizuje, stává se samostatnou institucí, stojící nad všemi ostatními státními i politickými institucemi.

Charismatické vůdcovství bylo spojováno s osobností Fidela Castra, který si dokázal svými povzbudivými, přesvědčivými projevy získat kubánské obyvatelstvo na svoji stranu. Především venkovské obyvatelstvo v něm spatřovalo vůdce, který vzešel z jejich řad a rozuměl jejich potřebám. I proto Fidel Castro přijal řadu (hospodářských a sociálních) reforem, které pro Kubánce znamenaly akt důvěryhodnosti a snahu rozejít se s minulostí plnou korupce a sociálních exkluzí (Hoffmann 2009, s. 233). Mezi tyto reformy patřilo například snížení cen nájmu, léků či elektřiny.

Po onemocnění Fidela Castra (v roce 2006) coby symbolu a charismatického vůdce, nastalo tzv. sucesion dilemma (nástupnické dilema/nástupnická krize). Ta byla vyřešena dvojím způsobem. Za pokračovatele internacionálního boje proti imperialismu byl přijat tehdejší venezuelský prezident Hugo Chávez, a to zejména

z toho důvodu, že Fidelova myšlenka antiimperialistické revoluce a emancipace třetího světa byla atraktivní pro levicově smýšlející státy Latinské Ameriky, v čele s Venezuelou. Druhým proudem byla domácí strana tranzice charismatu, kde bylo vedení v nejvyšších státních orgánech převedeno z Fidela na Raúla.

Fidelovo „*mando único*“ (vláda jednotlivce) bylo předáno jeho bratrovi Raúlovi, na něhož po převzetí moci čekalo množství povinností a úkolů, se kterými se musel vypořádat. Mezi jeho úkoly patřilo například zajištění kontinuity a stability režimu nebo počátek vyjednávání s vládou Baracka Obamy (Habel 2009, s. 92).

Raúl byl ale vnímán v čele kubánského státu jako tranzitní postava, jelikož měl na splnění svých úkolů omezený čas vzhledem ke svému vysokému věku. Raúl se každopádně stal nástupcem Fidela ve všech formálních strukturách státu. Jedna kvalifikace mu ale nepříslušela, a to Fidelův titul *Comandante en Jefe* (vrchního velitele) kubánské revoluce, který reprezentoval důležitou charismatickou stránku Fidelova funkčního období. Poté, co Raúl převzal moc, deklaroval, že tento titul nepřevzme ani on, ani žádný jiný budoucí následovník. Tímto prohlášením byl ukončen tzv. *Fidelista leadership*. I přesto, že se často spekuluje o tom, že bylo Raúlovi předáno vedoucí žezlo na základě jeho bratrského pouta s Fidelem, pravdou je, že byl Raúl zvolen na pozici „*second-man*“ (druhý muž) díky jeho zásluhám v povstaleckém hnutí před vítězstvím revoluce. Předání moci mezi Fidelem a Raúlem lze také vnímat jako přechod z charismatického státního socialismu na byrokraticky státní socialismus více založený na institucionalismu (Hoffmann 2009, s. 235-242). Kromě toho došlo na základě tvrzení Centena (2017) také k přechodu z charismatického posttotalitního režimu na tzv. „zrající“ posttotalitní režim mezi lety 2006-2016. „Zrající“ posttotalitní režim se v případě Kuby vyznačuje tím, že zde po Fidelově odstoupení a ztrátě charismatické autority začala růst ekonomická výkonnost jako kompenzační zdroj legitimacy, což vysvětluje ekonomické reformy implementované Raúlem (Centeno 2017, s. 101).

Raúla lze zařadit do první kategorie politických elit, o nichž v roce 2008 hovořil kubánský odborník Harold Dilla Alfonso. Dle něj existují 3 sektory v rámci politické elity. První sektor patří historickým osobnostem, které jsou stále aktivní a často jsou zapojeny v aktivitách monetární či obchodní politiky, jež jsou důležité pro dlouhodobé otevření ekonomiky a posílení politické kontroly, kde jsou klíčové ozbrojené složky státu (*Las Fuerzas Armadas*). Druhá složka politické elity dle Alfonsa patří mladším politikům, kteří jsou spojeni s ekonomickými záležitostmi. Jsou pro větší politickou flexibilitu a také jsou v kontaktu s předními osobnostmi latinskoamerických zemí, jako byl Hugo Chávez. Za reprezentanty této kategorie lze považovat například Carlose Lage (dřívější ministr kultury a člen politické kanceláře), Abela Prieta (aktuální ministr kultury) či Felipa Péreze Roqua jakožto dřívějšího ministra zahraničních věcí. Třetí a zároveň poslední sektor představují zastánci konzervativní a dogmatické vize politiky, kteří by podpořili reformy pouze pod

podmínkou jejich kontroly a zachování výsadní pozice byrokracie kubánské komunistické strany. Představitelem této kategorie by mohl být vicepresident José Ramón Machado Ventura (Alfonso 2008, s. 42-43).

Významná změna se udála na začátku roku 2019, kdy byla v referendu přijata nová ústava. Tato ústava uzákonila soukromé podnikání, ale zároveň zachovala vůdčí roli komunistické strany (srov. Nedorostková 2016).

Tato situace jen reflektovala změny po nástupu Raúla Castra k moci, který se pokusil reformovat socialistický kubánský systém, respektive vztah mezi občany a státem v hospodářské oblasti. V tomto období již existovala možnost pracovat mimo státní sektor, tj. především v oblasti cestovního ruchu či zemědělství. Důsledkem tohoto „privatizačního“ procesu v mnoha případech bylo, že specializované profese (lékaři, učitelé, architekti, inženýři, ekonomové atp.) opouštěli pracovní místa, aby začali pracovat za vyšší mzdy jako číšníci nebo taxikáři, což znamenalo zlepšení jejich životní úrovně (Russo 2013, s. 727).

Vláda za podpory prezidenta Miguela Díaze-Canela také zavádí opatrné ekonomické změny, které usilují o zlepšení kubánského hospodářství. Jedná se především o podporu drobného soukromého vlastnictví, ale dochází také k výraznému posílení role trhu, a v neposlední řadě k podpoře zahraničních investic (např. vznik kubánsko-zahraničních konsorcií na výstavbu nových hotelových komplexů). Většina těchto změn je ale podle pozorovatelů spíše formalitou, neboť soukromé podniky již povolil bývalý prezident Raúl Castro. Ústava rovněž omezila funkční období prezidenta na nejvýše dvě pětiletá období po sobě a zavedla funkci premiéra (srov. Smolík – Pokorná 2019). Je zřejmé, že od charismatického vůdcovství Fidela Castra se v podobě Miguela Díaze-Canela objevuje spíše pragmatický leadership (srov. Nedorostková 2016).

6.5 Politická orientace: od idejí ke každodennosti, od lokálnosti ke globálnosti

Kuba se po změnách politických režimů ve střední a východní Evropě po roce 1989 ocitla v poměrně složité situaci, kdy se bipolární, a v mnoha případech „čitelný“ systém, přetransformoval na multipolární.

Politická orientace je i nadále výrazně formována vztahem k USA, resp. k dalším státům, které mají vliv na Kubu, jedná se především o Čínu a Venezuelu. Vztah k Venezuele jako tradičnímu spojenci v regionu se výrazně prohloubil po vypuknutí pandemie Covid-19. Jenom mezi březnem a listopadem 2020 bylo z Kuby do Venezuely vysláno 2 000 zdravotníků, což v celkovém součtu znamenalo 22 560 kubánských specialistů pomáhajících venezuelskému zdravotnímu systému (Fonseca – Polga-Hacimovich 2021, s. 119).

Do konce 90. let to byl významný vliv SSSR/Ruské federace, stejně jako vztah k USA. V současnosti se projevuje také větší vliv jednotlivých evropských států, především pak Španělska a Itálie. Z hlediska situace po roce 1959 je nejvýznamnější

vztah k USA, které se dlouhodobě snaží ovlivňovat politiku Kuby (včetně vojenských intervencí, hospodářského embarga a pokusů Kubu izolovat politicky). USA jsou dlouhodobě vnímány jako „nepřátelská země“, která je až mytologizována. Kriticky je na USA pohlíženo nejenom z perspektivy oficiálních kubánských struktur, ale i z hlediska velké části obyvatelstva, které často negativně reaguje na prosazovanou zahraniční politiku USA vůči latinskoamerickým státům. Kritizovány jsou především vojenské intervence, exploatace těchto států a celkový vliv USA (srov. Smolík – Pokorná 2019).

Na politickou orientaci Kuby měla také velký vliv produkce a vývoz cukrové třtiny, která představovala primární zdroj pro národní ekonomiku (blíže viz Malířová 2005, Ptáčník 2012a). Do roku 1959 představovaly USA hlavního importéra cukru z Kuby a v podstatě i kubánskou produkci cukru kontrolovaly. Kuba tak byla výrazně ekonomicky i politicky orientována na USA. Po nástupu Fidela do čela státu a schválení pozemkové reformy, která znamenala pro USA ztrátu téměř poloviny kubánské půdy a negativně zasáhla hlavně jejich korporaci *United Fruit Company* (UFC), se kubánská politika začala přeorientovávat jiným směrem (Ptáčník 2012a, s. 251).

Napjatých vztahů mezi Kubou a USA totiž využil SSSR, který se podpisem smlouvy o hospodářské spolupráci zavázal k odkupování kubánského cukru a importu potravin, který byl ze strany USA přerušen (Nedorostková 2016, s. 52). Tím, že se SSSR stal hlavním příjemcem kubánského cukru, začala být politická orientace Kuby mnohem více formována na státy RVHP (členství Kuby od roku 1972). Nicméně po rozpadu východního bloku se vliv SSSR vytratil a zbyl pouze kubánský nacionalismus a averze vůči USA. Vztahy mezi USA a Kubou se začaly lepšit až od roku 2014, kdy nový vůdce Kuby Raúl Castro a americký prezident Barack Obama oznámili, že obnoví vzájemné diplomatické vztahy. Utužování vztahů doprovázela také domluva o propuštění špiónů, desítek politických vězňů a aktivisty Alana Grosse, který byl na Kubě zatčen za pokus o nainstalování nelegálních internetových sítí (Fiala 2016, s. 258). Díky sbližování obou států došlo také k realizaci pravidelných dopravních linek (leteckých, poštovních), posílení importu zboží nebo také k poskytnutí kubánské půdy pro podnikání amerických firem. V roce 2016 dokonce Obama přiletěl na Kubu, aby osobně „zakopal válečnou sekeru“ mezi oběma státy. „Přijel jsem pohřbít zbytky studené války na americkém kontinentu“ prohlásil 22. března 2016 americký prezident Barack Obama v Havaně. Obama přiletěl na Kubu, aby stvrdil sbližování obou donedávna zneprátelených zemí, na kterém se dohodl s kubánským prezidentem a pamětníkem někdejších událostí Raulem Castrem. Nedlouho předtím Kuba a USA obnovily diplomatické styky, dohodly se na pravidelném leteckém a poštovním spojení, dovozu zboží a podnikání amerických firem ve vybraných odvětvích na Kubě (Fiala 2016, s. 239).

Situace se ale opět obrátila k horšímu, jakmile do čela USA nastoupil Donald Trump. Tato událost znamenala krok zpět příznivě se vyvíjejícím vztahům mezi oběma státy. Trumpova politika vůči Kubě zahrnovala v podstatě pouze represivní prvky. Jakýkoliv progres, který byl dosažen za vlády Obamy, byl zmrazen. Dny před odchodem z úřadu v lednu roku 2017 B. Obama zrušil politiku tzv. „mokré a suché nohy“, která od roku 1995 dovolovala Kubáncům, kteří na území USA pobývali bez povolení, trvalý pobyt na tomto území. Kubánská vláda tuto změnu uvítala a souhlasila s tím, že dovolí všem Kubáncům, které USA pošlou zpět, vrátit se do země (Felter – Renwick – Labrador 2019). Represivní politika implementována Trumpem nezasáhla pouze kubánské obyvatelstvo, ale omezovala i Američany, kterým se zkomplikovalo cestování na Kubu nebo podnikání na Kubě (Kalášnikov – Kodzovév 2018).

Od roku 2015 lze také vysledovat větší otevřenost státu EU vůči Kubě, což se projevuje nejenom zvýšeným objemem investic, ale i zvýšeným zájmem o Kubu jako turistickou destinaci (srov. Nedorostková 2016).

Hlavním regionálním spojencem je pro Kubu především Venezuela. Spojenectví Venezuely a Kuby započalo již v roce 1998, kdy byl do čela Venezuely zvolen Hugo Chávez, jeden z nejhlasitějších odpůrců amerického imperialismu. V roce 2004 Kuba společně s Venezuelou podepsaly dokument, který dal vzniknout organizaci ALBA – *Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América* (Bolívarovský svaz pro lid naší Ameriky), jejímž cílem je spolupráce mezi zeměmi Latinské Ameriky a Karibiku (srov. Nedorostková 2016, s. 60).

Venezuela kubánskému hospodářství pomáhala především dovozem ropy. Podpisem smlouvy v roce 2006 měla Kuba zajištěný příjem 100 000 barelů ropy denně výměnou za pomoc ze strany 35 000 kubánských učitelů, lékařů nebo dalších společenských povolání (Nedorostková 2016, s. 60). Odliv pracovníků zmíněných povolání do Venezuely způsobil nedostatek lékařů a učitelů na domácí půdě. A jelikož se Kuba dlouhodobě potýká s ekonomickou krizí, nedostatek lékařů a učitelů je jedním z faktorů, který znásobuje její důsledky, mezi které patří mimo jiné nízké platy nebo zhoršení úrovně zdravotnických zařízení a systému vzdělání. Kvůli nedostatku učitelů byl založen systém rychlého vzdělávání nových pedagogů, který měl situaci řešit. Výsledný efekt se však nedostavil a nově (rychle) proškolení učitelé vyvolali u kubánského obyvatelstva další vlnu nespokojenosti a s tím spojené protesty (Feinsilver 2008, s. 119).

Aliance nebyla založena pouze na ekonomické a politické spolupráci, ale také na základě důvěrného vztahu mezi Fidelem a venezuelským vůdcem, který byl podpořen tím, že na rozdíl od bratra Raúla či jiného kubánského funkcionáře byl Chávez přítomný u nemocničního lůžka Fidela po jeho operaci v roce 2006. Vývoj politického režimu byl silně ovlivněn nejenom úmrtím Fidela Castra v roce 2016, ale i samotného Huga Cháveze v roce 2013. Politika reprezentovaná v podobě Raúla Castra

a následně Miguela Diaz-Canela se od idejí posunula spíše ke každodennosti a pragmatismu.

Neopominutelným faktorem je i kubánská diaspora v USA a jednotlivé exulantské organizace v Miami, které mají výrazný vliv na americkou administrativu a politiku (srov. Trento 2006; Malířová 2005; Kunc 2005). Již v roce 1981 byla založena největší kubánská exilová organizace Kubánsko-americká národní nadace (*Cuban American National Foundation*, CANF). Jejím cílem bylo nastolit po Castrově smrti vládu vzniklou z kubánské emigrace. CANF provozuje Radio Martí a TV Martí. Další organizací byl Kubánský výbor pro lidská práva (*Comité Cubano Para Derechos Humanos*, CCPDH), inspirovaný dohodami z Helsinek a prvními organizacemi pro lidská práva v SSSR a jeho satelitech. Mladším projektem podobného charakteru je Shromáždění na podporu občanské společnosti (*Asamblea para la Promoción de la Sociedad Civil*) (blíže viz Malířová 2005). V politické oblasti se jedná např. o uplatňování Helms-Burtonova zákona, který umožňuje žalovat u amerických soudů a postihnout sankcemi (například zákazem vstupu na území USA) všechny, kdo investují do kubánského majetku, jenž před revolucí patřil Američanům (či bývalým kubánským občanům, kteří jsou nyní Američany) (Fiala 2016, s. 254). Kuba se potýká nejenom s vnitřními krizovými stavy a výzvami (především z hlediska udržitelného sociálního státu), ale jedná se také o specifickou mentalitu kubánského politického režimu, která určuje poměrně předvídatelné hranice tolerovaného politicky relevantního chování v každodenním životě (srov. Ptáčník 2012b, s. 331; Russo 2013, s. 733).

Významnou roli sehrává veřejné mínění a mezinárodní reformní síly, stejně jako vztah Kuby a Venezuely, případně Kuby a Číny či Kuby a Ruské federace. Z hlediska mezinárodní image a antikolonialistické (antiimperialistické) rétoriky jsou podstatné i vztahy Kuby a afrických států (srov. Trento 2006, Kunc 2005).

Dalším určujícím prvkem (z pohledu strukturalistické teorie mezinárodních vztahů) mohou být ekonomické aktivity zahraničních korporací (a síla ekonomické globalizace), které jsou na Kubě realizovány vždy v součinnosti se státem či jeho jednotlivými složkami (především v součinnosti s armádou³, byrokratickým aparátem atp.) (srov. Malířová 2005, Fiala 2016).

7 ZÁVĚR A DISKUSE

Předvídat vývoj, a především zlom politického režimu je v dlouhodobé i krátkodobé perspektivě velmi obtížné, ne-li nemožné, protože vždy hraje roli i náhoda a rychle se měnící vnitřní i vnější podmínky dané společnosti (Dvořáková 1994). Zda bude Kuba směřovat k modelu demokratického, a otevřeného státu, lze jen

³ Kubánské ozbrojené síly mají obrovský podíl na státní ekonomice, kdy přímo či nepřímo kontrolují dvě třetiny ekonomiky. Byly hybnou silou mnohých hospodářských transformací a jsou nakloněny reformám, které by zvýšily soutěživost a větší roli trhu (Habel 2009, s. 95).

obtížně predikovat. Některé kroky by tomu nasvědčovaly, jiné naopak spíše posilují dosavadní autoritářskou formu politického režimu. Příkladem mohou být protesty z července roku 2021, které byly největším vystoupením proti kubánskému socialistickému režimu a vedení PCC od 90. let 20. století (bližší viz Smolík 2021, s. 675).

Při těchto masových protestech odhadem tisíce lidí (především ve velkých městech jako v Havaně, Santiagu, San Antoniu atp.) vyjádřily svoji nespokojenost s nezvládnutím situace s pandemií Covid-19 (pomalý proces očkování, nedostatek zdravotnického zařízení a materiálu v nemocnicích, výpadky elektrického proudu v nemocnicích atp.), ale i se špatnou hospodářskou situací (nedostatkem základních potravin, špatným zásobováním, výpadky elektrického proudu, zvyšujícím se cenám potravin, ale i nedostatkem léků na snížení horečky u onemocnění Covid-19) a také s omezováním občanským svobod (například svobody projevu, svobodného přístupu k informacím atp.). Protesty vypukly spontánně, nicméně se rychle rozšířily do tradičních míst v Havaně (nábřeží Malecón, okolí Kapitolu) (bližší Smolík 2021, s. 675).

Vývoj kubánského politického systému záleží na mnoha faktorech. Klíčovým faktorem pro budoucí směřování je jistě vnitrostátní politická (a související hospodářská) situace, která se do jisté míry odvíjí od politického vedení prezidenta Miguela Díaz-Canela, resp. jeho pragmatického vůdcovství. Dalším faktorem je mezinárodní situace a vlivy mezinárodního společenství. Všechny státy – jednotky systému – jsou zapleteny do globální sítě, přičemž významnými hráči v mezinárodní politice jsou bezprostřední sousedé konkrétních států (srov. Buzan – Waever – de Wilde 2005, s. 21).

Ačkoliv socialistická ideologie je stále alfou a omegou kubánské politické scény, současná Kuba se dynamicky vyvíjí a po odchodu F. Castra, R. Castra a nástupu prezidenta M. Díaz-Canela se některé prvky politického systému – pozvolně a v jeho rámci – mění.

V tomto textu, který se věnoval deskripci a analýze kubánského politického systému v období let 2000-2021, bylo cílem zodpovědět na výzkumnou otázku „*k jakým změnám došlo za poslední dvě dekády na Kubě z hlediska stanovených pěti oblastí podle S. Huntingtona?*“.

Odpověď na tuto otázku byla hledána za použití metod deskripce a analýzy ve zkoumaném časovém období, kdy bylo zvoleno pět indikátorů (oblastí), které se primárně zaměřily na tři oblasti: politickou, ekonomickou a kulturně společenskou. Pomocí analýzy dostupných dat a trendů se podařilo zachytit určité vývojové etapy kubánského politického režimu, které byly definovány jednak vnitropolitickým vývojem (na ose Fidel Castro – Raúl Castro – Miguel Díaz-Canel), ale také událostmi, které vycházely ze zahraniční politiky (např. na vztahu k americkým administrativám Barack Obama – Donald Trump a nastupující Joe Biden, případně ke vztahu

k Venezuele a jejím vnitřním problémům, které zkomplikovaly dodávání ropných produktů).

Ve všech pěti analyzovaných oblastech dochází k postupným změnám, které však neohrožují autoritářský charakter současné Kuby.

Z hlediska deskripce se tento text také zaměřil na popis jednotlivých teoretických poznatků o autoritářských režimech, které následně byly aplikovány na kubánský případ. V závěru článku byl diskutován i budoucí vývoj kubánského politického režimu a jednotlivé intervenující prvky. Tento vývoj je do jisté míry odvislý nejenom od loajality obyvatel vůči politickému režimu, ale především od samotné apatie či rezignace.

Z hlediska představených typologií jednotlivých autoritářských režimů byla Kuba podřazena pod kategorii *posttotalitního režimu s byrokraticko-militaristickými prvky*. Tento typ režimu je charakteristický poměrně větším stupněm společenského pluralismu, nicméně i nadále zde silnou roli hraje administrativní (stranický, byrokratický) aparát a silové složky (armáda a policie). Závěrem lze konstatovat, že za posledních 20 let se mění pouze parametry kubánského politického režimu, přičemž narůstá vliv kubánských ozbrojených sil, které mohou sehrát klíčovou roli v budoucím směřování Kuby (k tomu srov. Bílek 2016, s. 112-113).

POUŽITÁ LITERATURA:

1. AMNESTY INTERNATIONAL. (2018): Cuba: New administration's Decree 349 is a dystopian prospect for Cuba's artists. [Online.] In: *Amnesty International*, 2018. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internetu: <<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/08/cuba-new-administrations-decree-349-is-a-dystopian-prospect-for-cubas-artists/>>.
2. BALÍK, S. – KUBÁT, M. (2004): *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán. 167 s. ISBN 80-86569-89-6.
3. BALÍK, S. (2003): Totalitární a autoritativní režimy. In: Hloušek, V. – KOPEČEK, L. (eds.) *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 259-284. ISBN 978-80-210-3195-1.
4. BENEŠ, V. – CÍSAŘ, O. – DRULÁK, P. (2019): Výzkumy politiky a jeho epistemologické, metodologické a normativní souvislosti. In: *Metodologie výzkumu politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 19-39. ISBN 978-80-7419-283-8.
5. BÍLEK, J. (2015): Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů. In: *Středoevropské politické studie*, roč. 17, č. 2, s. 212-233. <https://doi.org/10.5817/CEPSR.2015.2.212>

6. BÍLEK, J. (2016): Mezi demokracií a autoritářstvím: Krátké zastavení nad novějšími příspěvky ze světa hybridních režimů. In: *Politologická revue*, roč. 22, č. 2, s. 103-121.
7. BUZAN, B. – WAEVER, O. – de WILDE, J. (2005): *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií. 267 s. ISBN 80-903333-6-2.
8. BUZZANCO, R. (2017): Fidel Castro (1926-2016) and global solidarity. In: *The Sixties. A journal of History, Polics and Culture*, roč. 10, č.. 2, s. 274-280. <https://doi.org/10.1080/17541328.2017.1389556>
9. BYE, V. a kol. (2014): *Which Way Cuba? Political transformations, social deterioration and attempted dialogue*. Oslo: Norwegian Insitute of International Affairs. 152 s.
10. CENTERO, R, I. (2017): The Cuban regime after a decade of Raúl Castro in power. In: *Mexican Review Law*, roč. 9, č. 2, s. 99-126, <https://doi.org/10.22201/ijj.24485306e.2017.18.10777>.
11. CIBERCUBA. (2020): Reportan despligue de fuerzas especiales antimotines en La Habana. [Online.] In: *CyberCuba*, 2020. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <https://www.cibercuba.com/noticias/2020-12-01-u1-e200807-s27061-reportan-despligue-fuerzas-especiales-antimotines-habana?fbclid=IwAR1f8e0CQy6QTCSfGt_HGMsiseAckIMyjiO5_Yq058pQWNDdCL-pOOlv72A>.
12. CONSTITUCIÓN DE LA REPÚBLICA DE CUBA (2019): *Constitución de la Republica de Cuba*. La Havana: Politica. 97 s. ISBN 979-8576451425.
13. DILLA, A. A. (2008): La dirección y los límites de los cambios. In: *Nueva Sociedad*, roč. 50, č. 216, s. 36-48.
14. DRULÁK, P. (2019): Interpretativní případová studie. In: *Metodologie výzkumu politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 83-97. ISBN 978-80-7419-283-8.
15. DVOŘÁKOVÁ, V. (1994): Předpoklady přechodu k demokracii. In: *Sborník politologický, sborník 2*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.
16. ECONOMIST, THE. (2020): The Movimiento San Isidro challenges Cuba's régime. [Online.] In: *The Economist*, 2020. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/the-americas/2020/12/03/the-movimiento-san-isidro-challenges-cubas-regime>>.
17. FEINBERG, R. E. (2018): *La economía de Cuba después de Raúl Castro: historia de tres mundos*. Washington: The Brookings Institution. 24 s.
18. FEINSILVER, J. M. (2008): Médicos por petróleo. La diplomacia médica cubana recibe una pequeña ayuda de sus amigos. In: *Nueva Sociedad*, roč. 2008, č. 216, s. 107-122.
19. FELTER, C. – RENWICK, D. – LABRADOR, C. (2019): *U.S.-Cuba Relations. Council on Foreign Relations. Council on Foreign Relations*.

- [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.cfr.org/background/US-Cuba-relations>>.
20. FIALA, J. (2016): *Jak se zbavit Castra. Kuba, Spojené státy a Československo ve studené válce*. Praha: Rybka Publishers. 318 s. ISBN 978-80-87950-32-6.
 21. FONSECA, B. – POLGA-HECIMOVICH, J. (2021): Two Nations, One Revolution. In: *The Evolution of Contemporary Cuba-Venezuela Relations 4*. Washington: Wilson Center. s. 109-129.
 22. FREEDOM HOUSE (2018): *Freedom in the World 2018: Cuba* [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/cuba>>.
 23. GARRIDO, J. F. (2017): La Cuba de hoy y la cultura política que la distingue. *Revista Caribeña de Ciencias Sociales*, [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.eumed.net/rev/caribe/2017/02/cuba.html>>.
 24. GRANMA. (2020): Who's behind the anti-Cuban show in San Isidro? [Online.] In: Granma, 2020. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<http://en.granma.cu/cuba/2020-12-01/whos-behind-the-anti-cuban-show-in-san-isidro>>.
 25. GREGOR, A. J. (2015): *Totalitarismus a politické náboženství. Intelektuální historie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 371 s. ISBN 978-80-7325-361-5.
 26. GRENIER, Y. (2016): Temas and Anathemas: depoliticization and „Newspeak” in Cuba's social sciences and humanities. In: *Revista Mexicana de Análisis Político y Administración Pública*, roč. V, č. 2, s. 155-182.
 27. GUANCHE, J. (2011): Studies on the limitations of folklore and the reach of traditional popular culture in Cuba. In: *Estudios Avanzados*, roč. 25, č. 72, s. 117-129.
 28. GUARDIAN, THE. (2020): Cuban security forces evict hunger-striking activists in raid on HQ. [Online.] In: *The Guardian*, 2020. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2020/nov/27/cuban-security-forces-evict-hunger-strike-activists-in-raid-on-hq-san-isidro-movement>>.
 29. HABEL, J. (2009): Raúl Castro a la hora de las decisiones. In: *América Latina Hoy*, roč. 2009, č. 52, s. 91-105.
 30. HÄRKÖNEN, H. (2015): Politics, care and uncertainty in contemporary Cuba. In: *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, roč. 40, č. 3, s. 45-50. <https://journal.fi/suomenantropologi/article/view/59060>
 31. HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. 407 s. ISBN 0-7367-040-2.

32. HOFFMANN, B. (2009): Charismatic Authority and Leadership Change: Lessons from Cuba's Post-Fidel Succession. In: *International Political Science Review*, roč. 30, č. 3, s. 229-248. 10.1177/0192512109105635.
33. HUNTINGTON, S. P. (1968): *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press. 488 s. ISBN 0-300-01771-7.
34. HUNTINGTON, S. P. (1971): The Change to Change: Modernization, Development, and Politics. In: *Comparative Politics*, roč. 3, č. 3, s. 283-322.
35. KALÁŠNIKOV, N. V. – KODZÓEV, M. M. A. (2018): De Obama a Trump: Transformación de las relaciones entre Cuba y Estados Unidos en la etapa actual. In: *Iberoamérica Journal*, roč. 19, č. 1, s. 24-49.
36. KROUPA, J. (2012): *Politologie nejen pro právníky*. Praha: Wolters Kluwer ČR. 179 s. ISBN 978-80-7357-943-2.
37. KUNC, J. (2000): *Stranické systémy v re/konstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha: Sociologické nakladatelství. 262 s. ISBN 80-85850-79-6.
38. KUNC, J. (2005): Kubánská nástupnická krize. In: *Listy. Dvuměsíčník pro kulturu a dialog*, roč. 35, č. 5, s. 43-51.
39. LABRADOR, C. R. (2018): *What Is Cuba's Post-Castro Future? Council on Foreign Relations. Council on Foreign Relations*. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.cfr.org/interview/what-cubas-post-castro-future>>.
40. LINZ, J. J. (1964): An authoritarian regime: Spain. In: *Cleavages, Ideologies, and Party Systems: Contributions to Comparative Political Sociology, Transactions of the Westermarck Society Vol. 10*, Helsinki: The Academic Bookstore, s. 291-341.
41. LINZ, J. J. (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder/London: Lynne Rienner Publishers. 343 s. ISBN 978-1-55587-866-5
42. LÓPEZ, J. J. (2002): *Democracy delayed: the case of Castro's Cuba*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 272 s. ISBN 978-0-80187-046-0
43. MALÍŘOVÁ, E. (2005): Kubánský dissent, tváře skutečné i domnělé. In: *Listy. Dvuměsíčník pro kulturu a dialog*, roč. 35, č. 3, s. 34-40.
44. MARKLE, G. (2020): The Emergence, Persistence, and Success of the Cuban Social Movement Las Damas de Blanco. In: *Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective*, roč. 15, č. 1, s. 80-95.
45. NEDOROSTKOVÁ, T. (2016): *Paralelní aktivity na Kubě. Analýza aktivit, které přispívají k vytváření svobodného veřejného prostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 190 s. ISBN 978-80-244-5106-0.
46. PICKEL, A. (2008): After Fidel: The US-Cuba System and the Key Mechanisms of Regime Change. In: *International Politics*, roč. 45, č. 5, s. 613-632. <https://doi.org/10.1057/ip.2008.23>

47. PTÁČNÍK, J. (2012a): Vliv obchodu s cukrem na politický vývoj Kuby ve druhé polovině 20. století. In: *Listy cukrovarnické a řepařské: odborný časopis pro obor cukrovka-cukr-láh*, roč. 128, č. 7-8, s. 251-254.
48. PTÁČNÍK, J. (2012b): Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie. In: *Středoevropské politické studie*, roč. 14, č. 2-3, s. 315-336.
49. ROSSI, M. F. (2013): Peronism. In: *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*. New York: Blackwell, s. 929-932. ISBN 978-1-4051-19773-1. 10.1002/9780470674871.
50. RUSSO, C. (2013): Living Like Nicanor. The 'Paradox of Transition' in Contemporary Cuba. In: *Mediterranean Journal of Social Sciences*, roč. 4, č. 9, s. 727-734. 10.5901/mjss.2013.v4n9p727
51. SALAS, D. (2021): Practices of double currency: value and politics in rural Cuba. In: *Dialectical Anthropology*, roč. 45, č. 1, s. 47-63. <https://doi.org/10.1007/s10624-019-09566-1>.
52. SMOLÍK, J. – POKORNÁ, L. (2019): Kubánský politický režim po odchodu Fidela Castra. In *Region in the development of society 2019: Proceedings of the international scientific conference*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, s. 347-361.
53. SMOLÍK, J. (2021): Kubánský politický režim v období po roce 2000. In *Zborník vedeckých prác z 22. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: Ekonóm, s. 666-679. ISBN 978-80-225-4904-2.
54. ŠKRABÁKOVÁ, K. (2017): *Moderné nedemokratické režimy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 143 s. ISBN 978-80-223-4172-1.
55. TORRES, G. N. (2013): „Rap is war“: Los Aldeanos and the Politics of Music Subversion in Contemporary Cuba. In: *Revista Transcultural de Música*, roč. 2013, č. 17, s. 1-21.
56. TRENTO, A. (2006): *Castro a Kuba. Od revoluce k dnešku*. Praha: Levné knihy KMa. 123 s. ISBN 80-7309-345-6.
57. TREVIÑO HELGUERA, M. N. (2019): *Expresión política en la Cuba actual: continuidades y rupturas en la cultura política*. Ciudad de México: Universidad Iberoamericana (diplomová práce), 141 s. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<http://ri.iberomx.mx/handle/iberomx/2361>>.
58. UXO, C. (2010): Internet politics in Cuba. In: *Telecommunications Journal of Australia*. Vol. 60, No. 1, s. 1-16. 10.2104/tja10012
59. WEBER, M. (1968): *On Charisma and Institution-Building*. Chicago: University of Chicago Press. 313 s. ISBN 978-02-268-7724-2